

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΡΡΙΚΟΣ SCHLIEMANN (II)

ΟΙ «ΤΡΩΙΚΟΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ»

Στις 16 Ἀπριλίου 1996 στὸ Μουσεῖο Τεχνῶν Puškin τῆς Μόσχας ἀνοίξε τις πύλες της ἡ πολυθρύλητη ἔκθεση τῶν «τρωικῶν θησαυρῶν». Μετὰ ἀπὸ πενήντα χρόνια τὰ εὐρήματα τοῦ Schliemann ἀπὸ τις ἀνασκαφές τῆς Τροίας ξανάβγαιναν στὸ φῶς. Οἱ πολύπλοκες καὶ δραματικὲς περιπέτειες τῶν θησαυρῶν αὐτῶν ἔχουν συχνὰ παραλληλισθεῖ μετὸν ἴδιο τὸν Τρωικὸ Πόλεμο· ὅσο γιὰ τις διεκδικήσεις καὶ τις ἀντιδικίες ποὺ συνδέονται μετὴν ἱστορία τους καὶ ἔχουν δώσει ἀφορμὴ γιὰ ἀτέλειωτες συζητήσεις, αὐτὲς ἔχουν ἀποκληθεῖ μετὴν χιουμοριστικὴ διάθεση «ὁ δεύτερος Τρωικὸς πόλεμος».

Ὁ Schliemann ἐπισκέφθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν Τροία τὸ 1868 καὶ ἐπανῆλθε τὸ 1870, ὅποτε καὶ πραγματοποιοῖ τις πρῶτες δοκιμαστικὲς ἀνασκαφές σὲ μικρὴ κλίμακα. Οἱ μεγάλες ἀνασκαφές ἔλαβαν χώρα στὰ χρόνια 1871-1873 καὶ συνεχίστηκαν σὲ ἀραιότερα διαστήματα ὡς τὸ 1890.

Ἦδη ἀπὸ τὸ πρῶτο του ταξίδι ὁ Schliemann εἶχε ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μετὸν Frank Calvert, τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀνακάλυψη τῆς Τροίας (Gamer 1992· Allen 1999)¹. Ὁ Calvert, Ἕλληνας τὴν καταγωγὴν, ἦταν πρόξενος τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν καὶ κατὰ καιροὺς καὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας στὰ Δαρδανέλια, σημαντικό διαμετακομιστικὸ κόμβο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἦταν συλλέκτης ἀρχαιοτήτων, ἐμπειρικὸς ἀρχαιολόγος, ὅπως πολλοὶ τότε, μετὰ διάφορες ἀνασκαφές στὸ ἐνεργητικὸ του, καὶ γνώριζε τὴν Τρωάδα πολὺ καλά, ἀφοῦ ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἐγκατεστημένη ἐκεῖ τουλάχιστον ἀπὸ δύο γενεές.

1. Βλ. βιβλιογραφία, παρακάτω σ. 95 κέ.

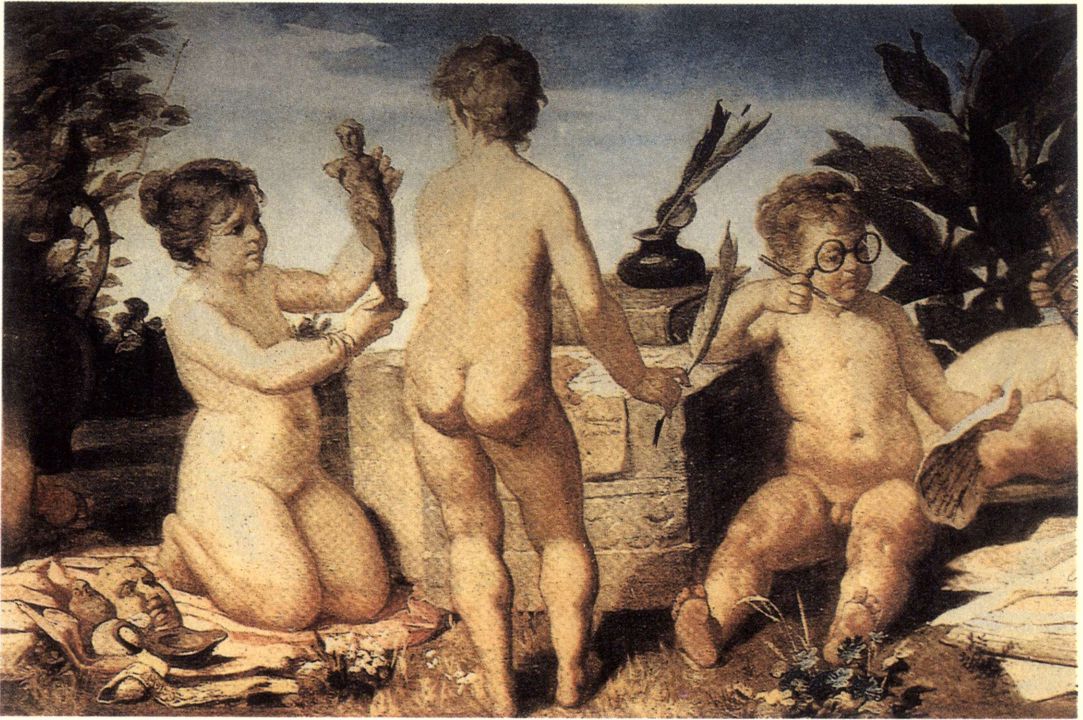
Ὁ Ἡρρίκος Schliemann σὲ ἡλικία 46 ἐτῶν.

Στὴν κτηματικὴ περιουσία τοῦ Calvert περιλαμβανόταν καὶ ἓνα τμῆμα τοῦ λόφου Hisarlik ὅπου ὁ ἴδιος εἶχε ἤδη πραγματοποιήσει μιὰ ἀνασκαφὴ καὶ εἶχε ἀντιληφθεῖ τὴν σημασία του, τὴν ὁποία καὶ ὑπέδειξε στὸν Schliemann ὅταν αὐτὸς ἐπισκέφθηκε τὴν Τρωάδα ἀναζητώντας τὴν ὁμηρικὴ Τροία. Ἀντιλαμβανόμενος ὅτι βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὸν στόχο του, ὁ Schliemann ἐπέλεξε τὴ θέση αὐτὴ γιὰ τὶς ἀνασκαφές πού ἐπρόκειτο νὰ τὸν κάνουν διάσημο.

Ὁ λόφος Hisarlik ἦταν ἓνας διαστρωματωμένος οἰκισμὸς – ἓνα tell – μὲ πολλὰ ἐπάλληλα στρώματα κατοίκησης καὶ ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ λόφου ἦταν ἄγνωστη. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ φάνηκε ὅτι οἱ ἐργασίες θὰ ἦταν κοπιώδεις καὶ δύσκολες: «allergrößten Schwierigkeiten» θὰ πεῖ ὁ ἴδιος ὁ Schliemann (Easton 1990[α], 432).

Κατὰ τὴ συνήθειά του, ὁ Schliemann ἀνοίξε μεγάλες τομὲς καταστρέφοντας κτίσματα νεώτερων ἐποχῶν γιὰ νὰ φθάσει στὰ προϊστορικά λείψανα, πεπεισμένος ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Τροία βρισκόταν στὸ κατώτατο στρώμα· ἔσκαψε σὲ βάθος 10 μ. καὶ ὅταν βρέθηκε μπροστὰ στὰ τείχη καὶ στὴ μεγάλη πύλη θεώρησε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τίς «σκαιὲς πύλες» τοῦ Ὀμήρου καὶ ἀνήγγειλε ὅτι ἀνακάλυψε τὴν Τροία τοῦ Πριάμου. Στὴν πραγματικότητα ἡ πόλη ἐκείνη ἦταν ἡ Τροία II (2600-2200 π.Χ.), μία χιλιετία ἀρχαιότερη ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ (1250-1190 π.Χ.). Στὴ θέση τῆς Τροίας ὁ Schliemann ἀναγνώρισε ἑπτὰ πόλεις ἀλλὰ μόνο πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του παραδέχθηκε τὴ σωστὴ χρονολόγηση τῆς Τροίας II. Σήμερα γνωρίζουμε ὅτι τὰ ἀνασκαφικὰ στρώματα τῆς Τροίας εἶναι ἑννέα, καὶ μὲ τὰ καινούργια δεδομένα ἴσως δέκα, γιατί ὑπάρχει, καθὼς φαίνεται, ἓνα στρώμα παλαιότερο ἀπὸ τὴν Τροία I ("Troia O": Siebler 1994, 74).

Στις 31 Μαΐου 1873, κοντὰ στὶς «σκαιὲς πύλες», στὰ στρώματα τῆς ὕστερης Τροίας II, ἔξω ἀπὸ τὸν ὀχυρωματικὸ περίβολο τῆς μέσης Τροίας II, σ' ἓνα περιβάλλον στάχτης καὶ καταστροφῆς ἀπὸ πυρκαγιά, ὁ Schliemann ἀνακάλυψε ἓνα σύνολο ἀπὸ πολύτιμα ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα ὀνόμασε ἀμέσως «θησαυρὸ τοῦ Πριάμου». Ὁ θησαυρὸς βρισκόταν στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς μικρῆς λίθινης κατασκευῆς πὺ ἐμοιάζε μὲ κιβωτίοσχημο τάφο, γι' αὐτὸ καὶ θεωρήθηκε ἀρχικά ταφικὸ κτίσμα. Ἡ κατασκευὴ αὐτὴ ἦταν σφηνωμένη στὸ ἀνώτερο τμήμα ἑνὸς πλίνθινου τείχους μὲ λίθινη ὑποδομὴ καὶ ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα μικρὸ ἀποθηκευτικὸ χῶρο (Easton 1984, 145· Easton 1994, 223). Τὰ ἀντικείμενα εἶχαν ἀποκρυβεῖ ἐκεῖ κατὰ τὴ διάρκεια ἢ λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν καταστροφὴ τῆς ὕστερης Τροίας II (Makky 1992, 200). Ὁ ἴδιος ὁ Schliemann περιέγραψε μὲ μυθιστορηματικὸ τρόπο τὴν ἀνακάλυψη τοῦ θησαυροῦ (Schliemann 1875, 323), λέγοντας ὅτι μὲ κίνδυνο τῆς ζωῆς του ἀνέσυρε τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα, ὅτι ἡ γυναίκα του ἦταν συνεχῶς κοντὰ του καὶ ὅτι αὐτὴ τὸν βοήθησε νὰ τὰ σώσει ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τυλίγοντάς τα καὶ κρύβοντάς τα μέσα στὸ σάλι τῆς. Ὅμως ἡ Σο-

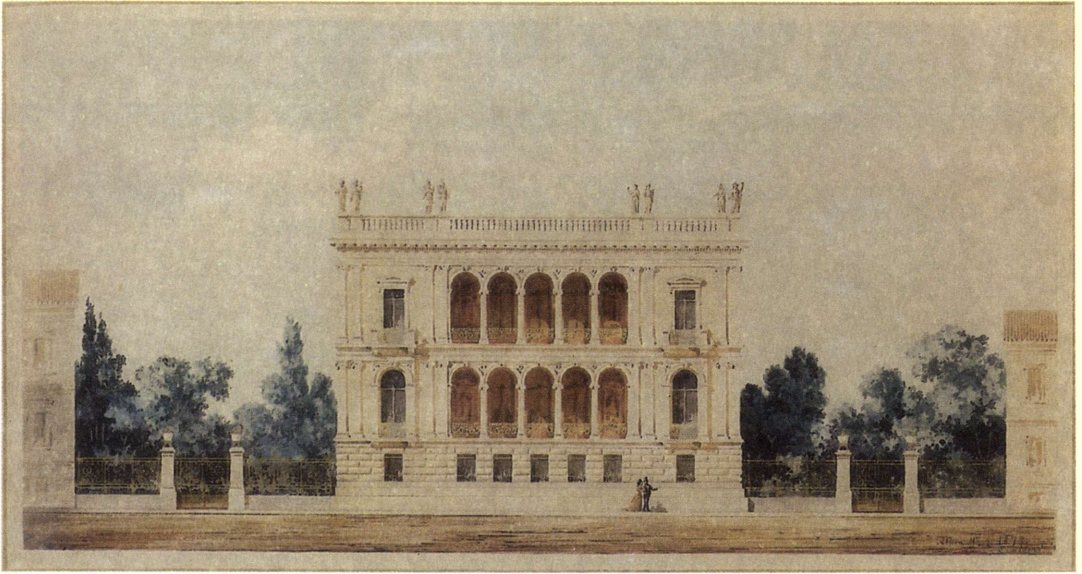
Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από το Ίλιου Μέλαθρον με αλληγορικό τρόπο εικονίζονται ο Schliemann που διαβάξει φορώντας τὰ γυαλιά του, ενώ ἡ Σοφία ἐπεξεργάζεται ἕνα εἰδώλιο (Dossiers d'Archéologie 206, 1995, 11).

φία βρισκόταν στην Ἀθήνα. Πρόκειται για μιὰ ἀνακρίβεια ἀπὸ αὐτὲς πὺ συνήθιζε ὁ Schliemann καὶ γιὰ τὶς ὁποῖες τὸν κατηγοροῦσαν. Ἀργότερα παραδέχθηκε ὅτι στὴν παραποίηση τῆς ἀλήθειας τὸν ὀδήγησε ἡ ἐπιθυμία πὺ εἶχε νὰ δείχνει ὅτι ἡ γυναίκα του συμμετεῖχε στὸ ἔργο του ἐνῶ συγχρόνως προσπαθοῦσε νὰ τὴν ἐνθαρρύνει καὶ νὰ τονώσει τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὶς ἀρχαιολογικὲς ἔρευνες: «to stimulate and encourage her...». Τουλάχιστον ἔτσι ἔγραψε στὸν Newton, διευθυντὴ τῶν Ἑλληνικῶν Ἀρχαιοτήτων στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο (Fitton 1991, 24). Ἡ ἱστορία αὐτὴ ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ πολλὲς συζητήσεις καὶ ὀρισμένοι ἐρευνητὲς ἀμφισβήτησαν – ἀδίκως βέβαια – τόσο τὴν ἀνακάλυψη τοῦ θησαυροῦ ὅσο καὶ τὴ γνησιότητα τῶν ἀντικειμένων (Traill 1993, 153, 173).

Στήν πραγματικότητα ὁ Schliemann, γιὰ νὰ διαφύγει τὴν προσοχὴ τῶν Τούρκων, πολὺ βιαστικὰ καὶ χωρὶς καλὰ καλὰ νὰ τὰ ἐξετάσει, μετέφερε τὰ εὐρήματα στὸ σπίτι ὅπου ἔμενε καὶ τὰ κλείδωσε. Ὅπως ἦταν φυσικὸ ἢ εἶδηση γιὰ ἀνακάλυψη θησαυροῦ διέρρευσε ἀνάμεσα στοὺς ἐργάτες καὶ ὅταν ὁ Amin efendi, ὁ Τούρκος ἐπόπτης τῆς ἀνασκαφῆς, ἔφθασε καὶ ζήτησε νὰ δεῖ τὴ συγκομιδὴ τῆς ἡμέρας, ὁ Schliemann ἐπίμονα ἀρνήθηκε. Ἦταν φανερὸ ὅτι εἶχε σκοπὸ νὰ κρατήσει τὰ ἀντικείμενα γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Σύμφωνα μὲ τὴ συμφωνία ποὺ εἶχε κάνει ὁ Schliemann τὸ 1870 μὲ τὴν Τουρκία, τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν μοιράζονταν στὰ δύο: τὰ μισὰ παρέμεναν στὸ Ὄθωμανικὸ Μουσεῖο (στὴν Κωνσταντινούπολη) καὶ τὰ ἄλλα μισὰ στὸν ἀνασκαφέα ὁ ὁποῖος καὶ διατηροῦσε τὸ δικαίωμα νὰ τὰ ἐξαγάγει. Ὅμως τὸ 1872 τὸ ὀθωμανικὸ κράτος ἀνακάλεσε τὸν τελευταῖο αὐτὸ ὄρο καὶ στὸν ἀνασκαφέα ἀπαγορευόταν πλέον ἡ ἐξαγωγή ἀρχαιοτήτων, ἀλλὰ μποροῦσε, ἐὰν τὸ ἐπιθυμοῦσε, νὰ πουλήσει τὸ μεριδίό του ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας (Easton 1994, 227· Amandry 1995, 44). Ἐπάνω σ' αὐτὴ τὴν «ἀθέτηση τῆς συμφωνίας», ὅπως τὴν χαρακτήρισε, στηρίχθηκε ὁ Schliemann γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὸν ἑαυτό του, ὅταν ἀργότερα τὸν κατηγορήσαν ὅτι ἐξήγαγε παράνομα τὸν θησαυρὸ ἀπὸ τὴν Τουρκία (Amandry 1995, 66).

Τὴν νύκτα τῆς 31ης Μαΐου 1873, ἀπὸ τὸ σπίτι του στὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς, ὁ θησαυρὸς – 6 καλάθια καὶ ἓνας σάκκος – μεταφέρθηκε στὸ ἀγρόκτημα τοῦ Frederick Calvert, ἀδελφοῦ τοῦ Frank, στὴν Thymbra farm, κοντὰ στὰ Δαρδανέλια· παρέμεινε γιὰ λίγο ἐκεῖ καὶ στὶς 6 Ἰουνίου φορτώθηκε στὸ ἐλληνικὸ πλοῖο «Ταξιάρχης» στὸ Karanlik liman, μὲ προορισμὸ τὴ Σύρο ἀπὸ ὅπου ἔφθασε στὸν Πειραιᾶ. Στὴν Ἀθήνα περίμενε ὁ Schliemann καὶ ὁ θησαυρὸς ἐκτέθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸ σπίτι του, στὴν ὁδὸ Μουσῶν – τὸ Ἰλίου Μέλαθρον δὲν ἦταν ἀκόμη ἔτοιμο (Easton 1994, 226). Ἀμέσως κάλεσε τὸν ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Παναγιώτη Εὐστρατιάδη νὰ δεῖ τὴν τρωικὴ

Υδατογραφία τῆς πρόσοψης τοῦ Ἰλίου Μεγάλου (Πνευματικὸ Κέντρο Δήμου Ἀθηναίων).

συλλογή – τὸν θησαυρὸ καὶ ἄλλα ἀντικείμενα – καὶ συγχρόνως τοῦ δήλωσε ὅτι μετὰ τὸν θάνατό του θὰ τὴν ἀφήσει «στὸ ἑλληνικὸ ἔθνος». Αὐτὸ τὸ εἶχε πεῖ καὶ παλαιότερα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη τοῦ «θησαυροῦ τοῦ Πριάμου». Ἦδη τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1873 καὶ στὴ συνέχεια τὸν Μάρτιο τῆς ἴδιας χρονιᾶς εἶχε κάνει μιὰ πρόταση, πρῶτα στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση καὶ μετὰ στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, νὰ τοῦ δοθεῖ ἄδεια ἀνασκαφῆς στὶς Μυκῆνες καὶ στὴν Ὀλυμπία καὶ μετὰ τὸν θάνατό του νὰ δωρήσει στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος ὅλα τὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τροία καὶ νὰ ἐκτεθοῦν αὐτὰ σὲ μουσεῖο ποῦ θὰ φέρεται τὸ ὄνομά του καὶ θὰ χρηματοδοτηθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο (Amandry 1995, 44). Ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως τῆς Ὀλυμπίας δόθηκε τότε στὴ Γερμανία καὶ κατόπιν αὐτοῦ ὁ Schliemann θεώρησε τὸν ἑαυτό του ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε ὑπόσχεση.

Ὁ θησαυρὸς τοῦ Πριάμου ὑπῆρξε ἓνα ἀμφιλεγόμενο ὄπλο στὰ χέρια τοῦ Schliemann καὶ προσπάθησε νὰ ἐπωφεληθεῖ ἀπὸ αὐτόν. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1873 ἀποφάσισε νὰ τὸν πουλήσει μαζί

μέ την υπόλοιπη συλλογή σ' ένα μεγάλο μουσεῖο, στο Λουβρο ἢ στο Βρετανικό, σκεπτόμενος ὅτι με τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ καθιερωνόταν παγκοσμίως καὶ συγχρόνως θὰ διέφευγε τὸν κίνδυνο νὰ ἐπιστραφοῦν τὰ εὐρήματα στὴν Τουρκία. Ἐξάλλου εἶχε πάντα ἀνάγκη ἀπὸ χρήματα. Ἐγραψε σχετικὰ πρῶτα στὸν Newton στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο καὶ πρότεινε ὡς τιμὴ ἀγορᾶς 50.000 λίρες (Fitton 1991, 11, 14). Ἡ τιμὴ θεωρήθηκε ὑπερβολικὴ καὶ οἱ διαπραγματεύσεις ὑπῆρξαν ἄκαρπες. Ὄταν ὁ Newton ἦρθε στὴν Ἀθήνα τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1873, τὸ ζήτημα εἶχε λήξει: τὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο δὲν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν τρωικὴ συλλογή. Περίπου συγχρόνως, ὁ Schliemann εἶχε κινήσει διαδικασίες γιὰ πώληση καὶ στὴ Γαλλία. Ἐκεῖ ζήτησε ἀρχικὰ 1.000.000 φράγκα, ποσὸ πὺ ἀντιστοιχοῦσε σὲ 40.000 λίρες, καὶ μετὰ ἀπὸ μιὰ πρώτη ἄρνηση θέλησε νὰ συμβιβασθεῖ στὰ 600.000 (Amandry 1995, 60-61) ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὴ ἡ τιμὴ ἔγινε δεκτὴ, γιὰτι ἔπρεπε νὰ ζητηθεῖ εἰδικὴ πίστωση ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Βουλὴ καὶ αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη.

Ἡ παρέμβαση ὅμως τῶν Τούρκων ὅσον ἀφορᾶ τὴν κυριότητα τῆς συλλογῆς μετέβαλε ἄρδην τὴν κατάσταση. Πράγματι στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου τοῦ 1874 ἔφθασε στὴν Ἀθήνα ὁ Philippe Déthier, διευθυντὴς τοῦ Ὁθωμανικοῦ Μουσείου, με σαφεῖς ἐντολὲς νὰ διεκδικήσει τὸν «θησαυρὸ τοῦ Πριάμου». Οὐσιαστικὰ ζητοῦσε τὴ μισὴ τρωικὴ συλλογὴ συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ θησαυροῦ. Ὁ Schliemann μὴ μπορῶντας πλέον νὰ προχωρήσει σὲ πώληση ἀποφάσισε νὰ δωρήσει τὴ συλλογὴ στὴ Γαλλία. Γιὰ νὰ διευκολύνει τὴν κατάσταση ὁ Emile Burnouf, διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, φιλικὰ διακείμενος πρὸς τὸν Schliemann, δέχθηκε ἀρχικὰ νὰ φυλάξει τὴ συλλογὴ στὴ Σχολὴ ἕως ὅτου ὀλοκληρωθεῖ ἡ δωρεά. Ὅπως ὅμως ἦταν φυσικὸ, οἱ Γάλλοι ἐξέφρασαν δισταγμοὺς καὶ δὲν θέλησαν νὰ ἀναμειχθοῦν στὴν ἀπόκτηση μιᾶς συλλογῆς στὴν ὁποία εἶχαν βλέψεις καὶ ἄλλοι (Amandry 1995, 71). Ὁ Schliemann ἀναγκάστηκε νὰ ἀποσύρει τοὺς θησαυροὺς ἀπὸ τὴ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ καὶ νὰ τοὺς ἀποκρύψει σὲ διά-

φορα μέρη-κρυψώνες, πού ποτέ δὲν ἔγιναν γνωστοί· καὶ ἐνῶ δὲν εἶχε κἄν περάσει δεκαήμερο ἀπὸ τὴν πρόταση δωρεᾶς στὴ Γαλλία, μὲ μιὰ ὀλοκληρωτικὴ στροφή, δήλωσε ὅτι ἡ συλλογὴ θὰ δοθεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔγραψε σχετικὰ στὸν βασιλέα Γεώργιο Α΄. Ἦταν οἱ μέρες – μέσα Μαΐου 1874 – πού λόγω τῆς ἀντιδικίας μὲ τοὺς Τούρκους ἤθελε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἐξευμενίσει τοὺς Ἕλληνας. Τὸ Πρωτοδικεῖο, ὅπου δικαζόταν ἡ διένεξη τοῦ Schliemann μὲ τὴν Τουρκία, δήλωσε ἀναρμοδιότητα καὶ ἡ ὑπόθεση παραπέμφθηκε στὸ Ἐφετεῖο πού διέταξε τὴν κατάσχεση τῆς συλλογῆς· ἀλλὰ αὐτὴ ἦταν κρυμμένη καλά. Στὴ συνέχεια ὁ Schliemann κατέθεσε προσφυγὴ στὸν Ἄρειο Πάγο, ἡ ὁποία παρέμεινε ἐκκρεμῆς γιὰ πολλοὺς μῆνες. Γιὰ τὴ δικαστικὴ διαδικασίᾳ πού ἐπακολούθησε καὶ τὴν τελικὴ ἀπόφαση δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα καὶ οἱ πληροφορίες μας προέρχονται κυρίως ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Schliemann πρὸς τὸν Newton (Fitton 1991, 31). Εἶναι πιθανὸ ὅτι θὰ ὑπῆρξε κάποια δικαστικὴ ἀπόφαση, ἐκτὸς κι ἂν ὁ Schliemann συμβιβάστηκε μὲ τοὺς Τούρκους – πράγμα πού ἀπὸ καιρὸ προσπαθοῦσε – πρὶν αὐτὴ ἐκδοθεῖ². Τὸν διακανονισμὸ διευκόλυνε ὁ πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας στὴν Ἀθήνα Photiadis bey καὶ ὁ Schliemann ὑπῆρξε ἀνοιχτοχέρης, ὅχι χωρὶς λόγο. Ἐνῶ οἱ Τούρκοι ζήτησαν ὡς ἀποζημίωση 10.000 φράγκα (2.000 λίρες), δηλαδὴ αὐτὸ πού θεωροῦσαν ὡς τὴ μισὴ ἀξία τῆς συλλογῆς, ὁ Schliemann προσέφερε 50.000 φράγκα! Ἀπέβλεπε φυσικὰ στὸ μέλλον γιατί, παρόλον ὅτι σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τοῦ συμβιβασμοῦ δὲν θὰ μπορούσε πιά νὰ συνεχίσει τὶς ἀνασκαφὲς στὴν

2. Εἶχε σκεφθεῖ – καὶ εἶχε γράψει σχετικὰ στὸν δικηγόρο του στὸ Παρίσι – νὰ παραγγεῖλει ἀντίγραφα τῶν πολυτιμότερων ἀντικειμένων καὶ νὰ τὰ παρουσιάσει στοὺς Τούρκους ὡς γνήσια. Τὰ ἀντίγραφα δὲν φαίνεται νὰ ἔγιναν ποτέ, τὸ γεγονός ὅμως αὐτὸ ἔδωσε ἀφορμὴ στὸ νὰ κυκλοφορήσουν φήμες ὅτι πολλὰ ἀντικείμενα ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τοῦ Πριάμου εἶναι πλαστά (Amandry 1995, 48· Easton 1994, 227· Traill 1993, 173).

Τροία, τελικά, με διάφορους τρόπους και κυρίως με πιέσεις δια της διπλωματικής οδοῦ, ἐξακολούθησε νὰ σκάβει ἕως τὸ 1890, ἕως λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του, καὶ τὰ εὐρήματά του ἔφθαναν πάντα στὴ Γερμανία (Easton 1994, 223· Easton 1997, 198).

Ἐόδεψε πολλὰ χρήματα στὶς δίκες ἀλλὰ ἡ ἀποζημίωση ἦταν μικρὴ συγκριτικά μ' αὐτὰ ποὺ ζητοῦσε ἄλλοτε ὁ ἴδιος ἀπὸ τοὺς ἐν δυνάμει ἀγοραστῆς. Ὅσο γιὰ τοὺς Τούρκους, παρόλον ὅτι δὲν ὑπάρχουν ἀρκετὰ στοιχεῖα, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι παραιτήθηκαν μὲν ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία τῆς συλλογῆς, ἀλλὰ ὄχι ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὰ ἀντικείμενα βγήκαν παράνομα ἀπὸ τὴν Τουρκία, καὶ αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἔχει σημασία γιὰ τὶς μελλοντικὲς ἐξελιξίεις.

Στὴν Ἀθήνα, ἡ συλλογὴ ξαναβγήκε στὸ φῶς, καὶ ὁ Schliemann τοποθέτησε τὸν θησαυρὸ στὰ θησαυροφυλάκια τῆς Τράπεζας Ἀθηνῶν. Τελικὰ τὸν εἶχε στὴν κατοχὴ του μόνον ἑννεά μῆνες «καὶ δὲν τὸν ξαναεἶχε ποτὲ πιά» (Easton 1994, 230).

Μετὰ ἀπὸ τὴν εὐτυχὴ ἔκβαση τῆς ὑπόθεσής του καὶ μὲ ἕνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα του «volte-face», ὁ Schliemann θεώρησε τὸν ἑαυτό του ἀπαλλαγμένο ἀπὸ ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρότεινε καὶ πάλι τὴ συλλογὴ πρὸς πώληση στὴ Γαλλία. Αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ἔλαβε καμία ἀπάντηση.

Ἦταν ὅμως πιά καιρὸς νὰ δεῖ ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα γιὰ τὰ ὁποῖα τόσα εἶχαν ἀκουστῆ καὶ ὁ Schliemann διακαῶς ἐπιθυμοῦσε νὰ τὰ ἐκθέσει σ' ἕνα μεγάλο μουσεῖο, στὸ Λουῆρο ἢ στὸ Βρετανικὸ. Μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Gladstone, ἡ συλλογὴ ἐξετέθη τὸ 1877 στὸ Μουσεῖο South Kensington, τὸ σημερινὸ Victoria and Albert, ὅπου παρέμεινε ὡς τὸ 1880. Ἦταν γιὰ τὸν Schliemann μιὰ ἐποχὴ δόξας ἀλλὰ καὶ ἀμφιταλαντεύσεων, γιὰτὶ ἐνῶ τὸ 1878 δήλωνε ὅτι ἡ συλλογὴ δὲν θὰ πωληθεῖ ποτὲ καὶ ὅτι πάντως δὲν θὰ πάει ποτὲ στὸ Βερολίνο ἐξαιτίας τῆς ἀχαριστίας τῶν Γερμανῶν ἐπιστημόνων, συγχρόνως ἄρχισε διαπραγματεύσεις γιὰ πώληση μὲ τὴ Ρωσία. Ἀλλὰ κι αὐτὲς δὲν εὐοδώθηκαν – ὅπως ἄλλωστε καὶ κάποιες

παλαιότερες πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση – γιατί εἶχε τὴν ἀπαίτηση νὰ τοῦ προτείνει τὴν ἀγορὰ ὁ ἴδιος ὁ τσάρος! (Amandry 1995, 82).

Τέλος μὲ μιὰ τελευταία παρορμητικὴ καὶ ἀντιφατικὴ κίνηση, τὸ 1880 δῶρισε τὴ συλλογὴ στὴ Γερμανία καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ παραμείνει γιὰ πάντα στὸ Βερολίνο. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι στὴ λήψη τῆς ξαφνικῆς αὐτῆς ἀπόφασης ἔπαιξε ρόλο ἡ ἐπιρροή πού ἀσκούσε ἐπάνω του ὁ φίλος του, διάσημος γιατρός, ἀνθρωπολόγος καὶ ἐθνολόγος Rudolf Wirschow, ἰσχυρὸ πρόσωπο στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Γερμανίας στὰ χρόνια ἐκεῖνα (Siebler 1994, 47).

Στὴ Γερμανία ὁ Schliemann ἔγινε δεκτὸς μὲ μεγάλες τιμές. Οἱ θησαυροὶ ἐκτέθηκαν στὸ Kunstgewerbe Museum καὶ παρέμειναν ἐκεῖ ὡς τὸ 1885 ὅποτε μεταφέρθηκαν προσωρινὰ στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο. Ἀπὸ τὸ 1921 ἕως τὸν Β΄ Παγκόσμιον Πόλεμον βρισκόνταν καὶ πάλι στὸ Kunstgewerbe Museum, στὸ κτίριο Gropius, ὡς τμῆμα τῶν προϊστορικῶν καὶ πρωτοϊστορικῶν συλλογῶν – Museum für Vor-und Frühgeschichte. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ συλλογὴ εἶχε ἐμπλουτισθεῖ καὶ μὲ πολλὰ ἄλλα πολύτιμα ἀντικείμενα πού προέρχονταν ἀπὸ τὶς νεώτερες ἀνασκαφές τοῦ Schliemann στὴν Τροία καὶ πού εἴτε νομίμως εἴτε παρανόμως εἶχαν ἐξαχθεῖ ἀπὸ τὴν Τουρκία (Easton 1997, 198). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Schliemann καὶ σύμφωνα μὲ τὴ διαθήκη του, στὶς συλλογές τοῦ Βερολίνου προστέθηκαν καὶ τὰ τρωικὰ εὐρήματα πού εἶχαν μείνει στὸ σπίτι του στὴν Ἀθήνα, ἐκτὸς ἀπὸ λίγα πού ἡ γυναίκα του προσέφερε στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (Κόνσολα 1990, 79).

Τὸ 1939, μὲ τὴν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, οἱ τρωικοὶ θησαυροὶ στὸ Βερολίνο τοποθετήθηκαν στὰ ὑπόγεια τοῦ κτιρίου Gropius. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1941 τὰ πολυτιμότερα ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καὶ ὁ «θησαυρὸς τοῦ Πριάμου» φυλάχθηκαν στὸ χρηματοκιβώτιο τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας τῆς Πρωσίας καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1941, μαζί μὲ ἄλλες σημαντικὲς συλλογές, μεταφέρθηκαν στὸν Flakturm Zoo, ἕναν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς

άντιαεροπορικούς πύργους που χρησίμευαν σαν καταφύγια και όπου φυλάσσονταν καλλιτεχνικοί θησαυροί τῶν πρωσικῶν μουσειῶν (Easton 1994, 234· Goldmann 1997, 201). Τὴν ἀνοίξη τοῦ 1945 καὶ καθὼς ὁ Ἐρυθρὸς Στρατὸς προήλανε, ἐπικράτησε πανικός. Μὲ διαταγὴ τοῦ ἴδιου τοῦ Führer οἱ πολῦτιμες συλλογές τῶν μουσειῶν ἔπρεπε νὰ μεταφερθοῦν δυτικὰ ἀπὸ τὸν Ἔλβα, στὰ ἀλατορυχεῖα Merker καὶ Grasleben, περιοχές πού, ὅπως ἦταν γνωστό, θὰ ἐνέπιπταν στὸν ἔλεγχο τῶν Ἀμερικανῶν καὶ τῶν Ἀγγλῶν μετὰ ἀπὸ τὴν κατάρρευση τῆς Γερμανίας. Οἱ τρωικοὶ θησαυροὶ ὅμως δὲν ἔφθασαν ποτὲ ἐκεῖ. Γιὰ ἄγνωστους λόγους καὶ παραβαίνοντας τὴν ἐντολὴ τοῦ Χίτλερ – πρᾶγμα ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνο – ὁ Wilhelm Unverzagt, διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Προϊστορίας καὶ Πρωτοϊστορίας δὲν τοὺς ἀπέστειλε στὸ Grasleben μαζὶ μὲ τὰ ἄλλα πολῦτιμα ἀντικείμενα τοῦ Flakturm Zoo, ἀλλὰ τοὺς παρέδωσε στὴ Σοβιετικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Λαφύρων Πολέμου (Easton 1994, 236).

Στὸ γενικὸ χάος μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὅταν ἀποθῆκες κάηκαν καὶ ἀρχεῖα καταστράφηκαν, τὰ διάφορα μουσεῖα καθυστέρησαν νὰ δηλώσουν τίς συλλογές πού εἶχαν παραδοθεῖ στὸν Σοβιετικὸ Στρατό. Μέσα στὴν ἀναστάτωση καὶ τὴν ἀναταραχὴ χάθηκαν ἐντελῶς τὰ ἴχνη τῶν τρωικῶν θησαυρῶν.

Τὸ 1980, στὴ Μόσχα, δύο ὑπεύθυνοι καθαριότητας στὸ Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ ἀνακάλυψαν τυχαῖα μιὰ σειρά ἀπὸ ἔγγραφα πού ἀναφέρονταν σὲ ἔργα τέχνης πού εἶχαν ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τὴ Γερμανία. Ἀντιλαμβανόμενοι τὴ σημασία τους συνέλεξαν κι ἄλλο παρόμοιο ἀπόρρητο ὑλικό. Ἦταν γνωστό σὲ μερικούς ὅτι στὶς σοβιετικὲς ἀποθῆκες βρίσκονταν ἔργα τέχνης πού ὅμως ἐπίσημως «δὲν ὑπῆρχαν» καὶ ἀκριβῶς γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ δὲν ἐσυντηροῦντο. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Διαφάνειας – Glasnost – διάφορες παλαιές ὑποθέσεις ἄρχισαν νὰ ἔρχονται στὸ φῶς. Τὸ 1991 ἓνα ἄρθρο στὸ *Artnewspaper* (Ἀπρίλιος 1991) ἀποκάλυψε ὅτι οἱ τρωικοὶ θησαυροὶ ἦταν στὴ Ρωσία, ὅπου εἶχαν φθάσει τὸν Ἰούνιο τοῦ 1945. Ἐπιβεβαιώθηκε ἡ πληροφορία ὅτι τὸν Ἰούλιο τῆς ἴδιας χρονιᾶς ἔγινε ἡ πρώτη

ἀπογραφή τους στο Μουσείο Puškin καὶ τὰ ἔγγραφα συνυπογράφει ἡ Irina Antonova, τότε νέο μέλος τοῦ ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ καὶ σήμερα διευθύντρια τοῦ Μουσείου (Goldmann 1997, 203). Οἱ θησαυροὶ ἀναφέρονται ἀκόμη σὲ δύο ἐλέγχους καταλόγων τὸ 1956 καὶ τὸ 1957. Τὸ 1958 οἱ κυβερνήσεις τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης καὶ τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἀνατολικῆς Γερμανίας μὲ κοινὴ δήλωση ἀνακοίνωσαν ὅτι ὅλα τὰ κατασχεθέντα ἔργα τέχνης ἔχουν ἐπιστραφεῖ στὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία.

Στις 25 Αὐγούστου 1993, σαράντα ὀκτὼ χρόνια μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἔγινε ἐπιτέλους ἐπίσημα γνωστὸ ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ Ρώσου ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ Yevgenii Sidorov ὅτι οἱ θησαυροὶ βρίσκονται στὴ Μόσχα (Goldmann 1993, 23).

Τὸ 1994 οἱ θησαυροὶ ἔγιναν προσιτοὶ στοὺς εἰδικούς καὶ ἄρχισε ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα (Goldmann 1994· Korfmann 1994· Goldmann 1997, 203) ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ διαμάχη μεταξύ τῶν τριῶν διεκδικητῶν, Ρωσίας, Γερμανίας καὶ Τουρκίας, γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ περίπτωση ἐμπίπτει στὸ γενικότερο θέμα τῶν λαφύρων πολέμου καὶ πολεμικῶν ἀποζημιώσεων. Ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση, σύμφωνα μὲ τὴν πολιτικὴ γραμμὴ τῶν Συμμάχων, εἶχε δικαίωμα νὰ πάρει ἔργα τέχνης ἀπὸ τὴ Γερμανία ὡς ἀποζημίωση τῶν καταστροφῶν πού εἶχε ὑποστῆι στὸν πόλεμο. Τὸ 1954, ἡ Σύμβαση τῆς Χάγης εἶχε βεβαίως ὀρίσει ὅτι τὰ ἔργα τέχνης γενικὰ ἀνήκουν στὴν παγκόσμια πολιτιστικὴ κληρονομιά, δὲν εἶναι διαπραγματεύσιμα ὡς ἀποζημιώσεις καὶ πρέπει νὰ ἐπιστραφοῦν στοὺς δικαιούχους. Ἡ σύμβαση ὅμως αὐτὴ δὲν εἶχε ἀναδρομικὴ ἰσχὺ καὶ ἐπομένως κατ' ἀρχὴν δὲν ἀφοροῦσε τοὺς τρωικούς θησαυροὺς, ἀνοίξε ὅμως νέες προοπτικὲς — ὅπως ἀνοίξε καὶ ἡ Σύνοδος τῆς UNESCO τὸ 1970 πού θέσπιζε περίπου τὰ ἴδια.

Τὸ 1991 μιὰ ἐπιτροπὴ Ρώσων εἰδικῶν κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸ ἔργων τέχνης μεταξύ ἐνοποιημένης πλέον Γερμανίας καὶ Ρωσίας δὲν ὑπάρχουν ἐκκρεμότητες καὶ ὅτι κάθε μιὰ ἀπὸ τίς δύο χῶρες ἔχει στὴν κατοχὴ τῆς τὸ μερίδιό πού τῆς ἀναλογεῖ ἀλλὰ ὄχι καὶ τὰ συγκεκριμένα ἔργα

πού ἦσαν δικά της ἀρχικά. Παρέμενε δὲ φυσικὰ σὲ ἰσχὺ τὸ Ρωσογερμανικὸ Σύμφωνο τῆς προηγούμενης χρονιάς (1990), σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ ἐπιστραφοῦν στὴ δικαιοῦχο χώρα ἔργα πού εἶχαν παρανόμως ἐξαχθεῖ. Εἶχαν γίνεи πράγματι ὀρισμένες ἀνταλλαγές καὶ ἴσως τελικὰ νὰ ἐπιτυγχανόταν κάποια ἰσορροπία ἀλλὰ ἐν τῷ μεταξύ ἐνώθηκε ἡ Γερμανία, διαλύθηκε ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση, δημιουργήθηκαν ἀνεξάρτητες δημοκρατίες οἱ ὁποῖες δὲν ἀναγνώριζαν καμία σύμβαση γιὰ ἀνταλλαγὴ ἔργων τέχνης, ἐνῶ πολλὰ εἶχαν χαθεῖ ὀριστικά. Ὅσον ἀφορᾷ τὴ Ρωσία, τὸ θέμα ἔμενε ἐκεῖ, διότι καὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων δῆλωσε ἐπισήμως ὅτι ὁ ρωσικὸς λαὸς ποτὲ δὲν θὰ δεχθεῖ νὰ ἀποχωρισθεῖ τοὺς τρωικοὺς θησαυροὺς (Urice 1997, 205). Ἡ Γερμανία ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἔχει ὑπὲρ αὐτῆς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ρητὴ ἐπιθυμία τοῦ Schliemann, μὲ τὴ δωρεὰ ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ διαθέτῃ του, ἦταν νὰ παραμείνουν οἱ θησαυροὶ γιὰ πάντα στὴ Γερμανία. Ὅσο γιὰ τὴν Τουρκία ἔχει μὲν ἀποζημιωθεῖ καὶ δὲν ὑπάρχει ἀπαιτήση ἰδιοκτησίας, παραμένει ὅμως τὸ ζήτημα ὅτι τὰ ἀντικείμενα ἔχουν ἐξαχθεῖ παρανόμως ἀπὸ τὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια, πράγμα πού ὁ Schliemann δὲν παραδεχόταν, ἀλλὰ, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, ἐπειδὴ ἔχουν χαθεῖ πολλὰ ἔγγραφα – δικαστικὲς ἀποφάσεις καὶ ἰδιωτικὲς συμφωνίες μεταξύ Schliemann καὶ Τουρκίας – ὑπάρχει ἀσάφεια (Easton 1994, 229). Τὸ μέλλον εἶναι ἀνοικτό³.

Μετὰ ἀπὸ τὴ «συνοπτικὴ», παρόλη τὴν ἔκτασή της, ἔχθησῃ τῆς περιπετειώδους ἱστορίας τῶν θησαυρῶν, ἐπιβάλλεται ἡ ἐπιστροφή στὰ ἴδια τὰ ἀντικείμενα.

Τί εἶναι οἱ «τρωικοὶ θησαυροὶ»; Συχνὰ ἀποκαλοῦνται «Χρυσὸς τῆς Τροίας», «Χρυσὸς τοῦ Schliemann», «Χρυσὸς

3. Ἡ οἰκογένεια Calvert ἐπίσης ἔχει ἐγείρει ὀρισμένες ἀπαιτήσεις, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι πολλὰ ἀντικείμενα εἶχαν βρεθεῖ στοὺς τμῆμα τοῦ λόφου Hisarlik πού ἀνῆκε στοὺν Frank Calvert (B. Brioul, *Les Dossiers d'Archéologie* 206, août - septembre 1995, 69).

του Πριάμου» ἢ κατ' ἐπέκταση «Θησαυρός του Πριάμου», ἀπὸ τὴν ὀνομασία τοῦ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν. Μεταξὺ 1872 καὶ 1890, ὁ Schliemann ἀνακάλυψε στὴν Τροία 21 «θησαυρούς». Ἡ λέξη «θησαυρός» εἶναι μιὰ συμβατικὴ ὀνομασία μὲ τὴν ὁποία ὑπονοεῖται ἓνα σύνολο πολύτιμων ἀντικειμένων. Ἀπὸ τὰ σύνολα αὐτά, ἄλλα εἶναι πραγματικοὶ «θησαυροί», δηλαδή ἀντικείμενα ποὺ ὄχι μόνον βρέθηκαν μαζὶ ἀλλὰ ἤδη στὴν ἀρχαιότητα ἀποτελοῦσαν μιὰ συγκεκριμένη ομάδα. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ σύνολα ποὺ ἔχουν δημιουργηθεῖ ἀπὸ ὀμαδοποιήσεις ἀντικειμένων ποὺ βρέθηκαν εἴτε στὸ ἴδιο κτίριο εἴτε σὲ συναφεῖς, γειτονικοὺς χώρους. Ἐὰν προσμετρηθοῦν καὶ οἱ διαφόρων τύπων ψῆφοι, οἱ τρωικοὶ θησαυροὶ ἀριθμοῦν πάνω ἀπὸ 11.000 κομμάτια. Πρόκειται γιὰ κοσμήματα, ὅπλα, σκεύη, εἰδώλια, ἐργαλεῖα, τάλαντα κατασκευασμένα ἀπὸ πολύτιμα μέταλλα, χρυσό, ἄργυρο, ἤλεκτρο, χαλκὸ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φαγεντιανή, ὀρεῖα κρύσταλλο, lapis lazuli, κεχριμπάρι καὶ ἄλλους ἡμιπολύτιμους λίθους. Ὑπάρχουν θησαυροὶ μεγάλοι καὶ ἄλλοι μικρότεροι: τὰ ἀκραῖα παραδείγματα εἶναι οἱ θησαυροὶ «Hb» καὶ «M» ποὺ ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἓνα μόνον ἀντικείμενο.

Τὸ 1902 οἱ θησαυροὶ καταλογογραφήθηκαν στὸ Βερολίνο ἀπὸ τὸν Hubert Schmidt καὶ συμβατικὰ ἀριθμήθηκαν μὲ τὰ γράμματα τοῦ λατινικοῦ ἀλφαβήτου ἀπὸ τὸ «A» ἕως τὸ «S» μὲ τὰ ὁποῖα καὶ διακρίνονται ὡς σήμερα (Schmidt 1902).

Ὁ σημαντικότερος καὶ πλουσιότερος ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς εἶναι ὁ θησαυρὸς «A», ὁ λεγόμενος «τοῦ Πριάμου», ποὺ ἀριθμεῖ 183 διαφορετικὰ ἀντικείμενα στὰ ὁποῖα πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἓνα περιδέραιο μὲ 8.700 ψῆφους.

Οἱ θησαυροὶ ἀνήκουν σὲ διαφορετικὲς χρονολογικὲς περιόδους μέσα στὸ φάσμα τῆς Πρώιμης καὶ τῆς Ἀρχῆς τῆς Μέσης Χαλκοκρατίας, ἀπὸ τὸ 2900 ἕως τὸ 1800 π.Χ., προέρχονται δηλαδή ἀπὸ τὰ στρώματα τῆς Τροίας I ἕως καὶ τῆς Τροίας IV. Ἕνας θησαυρὸς ἀνήκει καθὼς φαίνεται στὴν Τροία VI (1800-1250 π.Χ.) ἐνῶ ὁ «θησαυρὸς τοῦ Πριάμου», ὅπως ἤδη ἐλέχθη, ἀνήκει στὴν Τροία II (2600-2200 π.Χ.) (Easton 1990).

Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησι τῶν θησαυρῶν παρουσιάζει δυσκολίες, διότι ὑπάρχει συχνὰ ἀσάφεια ὡς πρὸς τὴ θέσιν στὴν ὁποία βρέθησαν, ἐπειδὴ καὶ ἡ τεκμηρίωσι τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ἐλλιπής. Ὁ Schliemann ἔσκαβε συγχρόνως σὲ διάφορες τάφρους, κατέγραφε δὲ ἐλάχιστες ἀνασκαφικὰς λεπτομέρειας ἀπὸ τάφρους πού δὲν ἐπόπτειε ὁ ἴδιος. Σημείωνε τὸ βάθος στὸ ὁποῖο βρίσκονταν τὰ ἀντικείμενα μετρώντας πότε ἀπὸ τὸ ἄνω καὶ πότε ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ σκάμματος, δὲν χρησιμοποιοῦσε ἐσχάρα, οὔτε ἐλάμβανε ὑπόψιν τοῦ ὑψομετρικῆς καμπύλης. Ἐξἄλλου τὰ ἡμερολόγια του παρουσιάζουν ἀνακολουθίας. Δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ προσδιορισθῆ ἂν ἀντικείμενα εἶχαν μετακινηθῆ ἢ ἂν εἶχαν κατὰ λάθος ἀποδοθῆ σὲ ἄλλο στρῶμα (Easton 1990, 433).

Ἡ ἐρμηνεία ἐπίσης τῶν θησαυρῶν δὲν εἶναι εὐκόλη: δὲν ἀνήκουν ὅλοι στὴν ἴδια κατηγορία. Ὅρισμένοι ἦσαν ἀσφαλῶς θησαυροὶ ναῶν διότι τὸ μεγάλο κτίριον τῆς Τροίας II, τὸ λεγόμενον ἀνάκτορον, εἶχε λατρευτικὸς χώρους. Ἄλλοι θησαυροὶ εἶναι «ἀνακτορικοὶ» βασιλέων ἢ προσώπων μὲ ὑψηλὴν θέσιν στὴν ἱεραρχία ἢ θησαυροὶ χρυσοχόων. Ἄλλοι εἶχαν ἀποκρυσθῆ ἐν ὄψει κάποιας καταστροφῆς, ἄλλοι πάλι εἶναι προϊόντα ἐργαστηρίου καὶ μάλιστα ὄχι ἐνὸς ἀλλὰ περισσοτέρων. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ Τροία ἦταν σημαντικὸ κέντρο μεταλλουργίας καὶ μάλιστα χρυσοχοΐας στὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Χαλκοῦ. Ἐξἄλλου κοιτάσματα χρυσοῦ ὑπάρχουν στὴν περιοχή (Mannsberger 1992). Ἦταν ἐπίσης σημαντικὸ κέντρο γιὰ τὸ ἐμπόριον τῶν μετάλλων, γιὰτὶ βρισκόταν ἐπάνω στοὺς μεγάλους ἐμπορικὸς δρόμους πού συνέδεαν τὸ Αἰγαῖο μὲ τὶς ἀσιατικὰς καὶ ἀνατολικὰς χῶρας. Τέλος ὀρισμένα μικρὰ θησαυρικὰ σύνολα πολυτίμων ἀντικειμένων χαρακτηρίζονται ὡς ταφικὰ κτερίσματα καὶ προέρχονται ἀπὸ τάφους πού προὔπῃρχαν κτισμάτων, καταχώθησαν μὲ τὴν οἰκοδόμησιν καὶ ἤρθαν στὸ φῶς μὲ τὶς ἀνασκαφάς.

Οἱ τρωικοὶ θησαυροὶ εἶναι σήμερον σπαρμένοι σὲ ἕξι διαφορετικὰ μουσεῖα, ἀποτελοῦν ὅμως μία ἐπιστημονικὴ ἐνότητα. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τους βρίσκεται στὸ Μουσεῖον Puškin στὴ

Μόσχα και άλλα τμήματα στην Ἀθήνα, τὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν Ἁγία Πετρούπολη, τὸ Çanakkale καὶ τὸ Βερολίνο. Ἀποτελοῦν τὸ βασικό, ἴσως τὸ σημαντικότερο, κεφάλαιο γιὰ τὴ γνώση καὶ τὴν κατανόηση τῆς Πρώτης Ἐποχῆς τοῦ Χαλκοῦ στὴν Ἀνατολικὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου, γιὰ τὴν τεχνολογία, τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς ἀλληλεπιδράσεις μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐστιῶν πολιτισμοῦ στὸ Αἴγαϊο καὶ τὴν Ἀνατολή (Muhly - Pernicka 1992). Ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 2000 βρίσκονται πιά σὲ μόνιμη ἔκθεση καὶ οἱ ἐπιστήμονες ἔχουν ἐλεύθερη πρόσβαση σ' αὐτούς. Δίνεται ἔτσι ἡ εὐκαιρία νὰ μελετηθοῦν σωστά, σύμφωνα μὲ σύγχρονες μεθόδους καὶ νὰ συνεκτιμηθοῦν σὲ σύγκριση μὲ τὰ καινούργια συναφῆ εὐρήματα.

Μὲ τίς μελέτες αὐτὲς ἔρχεται βέβαια πάντα στὸ προσκῆνιο ἡ ἐπίμαχη, πολυσύνθετη προσωπικότητα τοῦ ἀνασκαφέα. Ἐμπνευσμένος, ἐνεργητικὸς, ἐνθουσιώδης ἀλλὰ καὶ ἐκκεντρικὸς καὶ συχνὰ ἀλλοπρόσαλλος, ὁ Schliemann ἄνοιξε μὲ τίς ἀνασκαφές του τὸν δρόμο γιὰ τὴν προϊστορικὴ ἀρχαιολογία. Ἔδωσε ρίζες στὰ ὀμηρικὰ ἔπη μὲ τὴν ἐπιμονὴ ποὺ εἶχε νὰ ἀποδείξει αὐτὰ ποὺ πίστευε: τὴν ἱστορικότητα τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο δὲν τὸ ἀπέδειξε καὶ οὔτε κανεῖς μπορεῖ ποτὲ νὰ τὸ ἀποδείξει, ἀνακάλυψε ὅμως τὴν Τροία καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἔζησε μαζί της τὸν δικό του «Τρωικὸ πόλεμο».

ΝΤΟΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΟΥ

Βιβλιογραφία (ἐπιλεγμένη)

- Allen Susan H., *Finding the Walls of Troy*, Berkeley, Los Angeles, London 1999. University of California Press.
 Amandry P., Schliemann, Le "trésor de Priam" et le musée du Louvre, *Les Dossiers d'Archéologie* 206, οὐτ - septembre 1995, 42-84.

- Calder, W.M. III - J. Cobet (ἔκδ.), *Heinrich Schliemann nach hundert Jahren*, Frankfurt 1990.
- Easton D. F., Schliemann's discovery of "Priam's Treasure": Two Enigmas, *Antiquity* 55, 1981, 179-183.
- , "Priam's Treasure", *AnatSt* 34, 1984, 141-169.
- , Reconstructing Schliemann's Troy, εἰς W.M. Calder III - J. Cobet (ἔκδ.), *Heinrich Schliemann nach hundert Jahren*, Frankfurt 1990, 431-447.
- , Schliemann's Excavations at Troy 1870-1873 (διδ. διατριβή) London 1990 (ὑπὸ ἐκτύπωση).
- , Was Schliemann a Liar? εἰς J. Herrmann (ἔκδ.), *Heinrich Schliemann: Grundlage und Ergebnisse moderner Archäologie: 100 Jahre nach Schliemanns Tod*, Berlin 1992, 191-198.
- , Priam's Gold, the full story, *AnatSt* 44, 1994, 221-243.
- , The Troy Treasures in Russia, *Antiquity* 69, 1995, 11-14.
- , The Excavation of the Trojan Treasures and their History up to the Death of Schliemann in 1890, εἰς Elizabeth Simpson (ἔκδ.), *The Spoils of War. World War II and its Aftermath. The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, New York 1997, 194-199.
- Fitton Lesley J., *Heinrich Schliemann and the British Museum*, British Museum Occasional Paper 83, London 1991.
- , *The Discovery of the Greek Bronze Age*, London 1995.
- Gamer G., Frank Calvert, ein Vorläufer Schliemanns: wer hat Troia entdeckt?, εἰς Ingrid Wallert-Gamer (ἔκδ.), *Troæia. Brücke zwischen Orient und Okzident*, Tübingen, 1992, 34-50.
- Gamer-Wallert Ingrid (ἔκδ.), *Troæia. Brücke zwischen Orient und Okzident*, Tübingen 1992.
- Goldmann K., Der Schatz des Priamos. Zum Schicksal von Heinrich Schliemanns "Sammlung trojanischer Altertümer", *Antike Welt* C, 1991, 195-206.
- , Der Schatz des Priamos. Zum Schicksal von Heinrich

- Schliemanns "Sammlung trojanischer Alterthümer", εἰς J. Herrmann (ἐκδ.), *Heinrich Schliemann: Grundlage und Ergebnisse moderner Archäologie: 100 Jahre nach Schliemanns Tod*, Berlin 1992, 377-390.
- , Das Schliemann Gold vor Augen, *Antike Welt* 25/4/1994. Sonderbericht.
- , The Trojan Treasures in Berlin. The Disappearance and Search of the Objects after World War II, εἰς Elizabeth Simpson (ἐκδ.), *The Spoils of War. World War II and its Aftermath. The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, New York 1997, 200-203.
- Herrmann J. (ἐκδ.), *Heinrich Schliemann: Grundlage und Ergebnisse moderner Archäologie: 100 Jahre nach Schliemanns Tod*, Berlin 1992.
- Κόνσολα Ντόρα, Ἡ τρωικὴ συλλογὴ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, εἰς *Τροία, Μυκῆνες, Τίρυνς, Ὀρχομενός. Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἐρρίκου Σλημαν. Ἀθήνα Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 15 Ἰουνίου - 2 Σεπτεμβρίου 1990*, [Κ. Δημακοπούλου (ἐκδ.)], Ἀθήνα 1990, 79-87.
- Korfman M., Die Schatzfunde in Moskau - ein erster Eindruck, *Antike Welt* 25/4/1994. Sonderbericht.
- Makkay J., Priam's Treasure: Chronological Considerations, εἰς J. Herrmann (ἐκδ.), *Heinrich Schliemann: Grundlage und Ergebnisse moderner Archäologie: 100 Jahre nach Schliemanns Tod*, Berlin 1992, 199-204.
- Mannsberger D., Das Gold Troias und die griechische Goldprägung im Bereich der Meerengen, εἰς Ingrid Wallert-Gamer (ἐκδ.), *Troæia, Brücke zwischen Orient und Okzident*, Tübingen 1992, 124-151.
- Muhly J. D. - E. Pernicka, Early Trojan Metallurgy and Metal Trade, εἰς J. Herrmann (ἐκδ.), *Heinrich Schliemann: Grundlage und Ergebnisse moderner Archäologie: 100 Jahre nach Schliemanns Tod*, Berlin 1992, 309-318.
- Ὁ Θησαυρὸς τῆς Τροίας. Οἱ ἀνασκαφές τοῦ Heinrich Schlie-

- mann. Μόσχα, Μουσείο Puškin, 16 Ἀπριλίου 1996 - 15 Ἀπριλίου 1997, Μόσχα 1996.
- Saherwala Geraldine - K. Goldmann - G. Mahr, *Heinrich Schliemanns "Sammlung trojanischer Alterthümer"*, Berlin 1993.
- Schliemann H., *Troy and its Remains*, London 1875.
- Schliemanns Gold und die Schätze Alteuropas aus dem Museum für Vor-und Frühgeschichte*, Berlin 1993.
- Schmidt H., *Heinrich Schliemann's Sammlung trojanischer Alterthümer*, Berlin 1902.
- Siebler M., *Troia - Homer - Schliemann. Mythos und Wahrheit*, Mainz 1990.
- , *Troia. Geschichte. Grabungen. Kontroversen*, Mainz 1994.
- Simpson Elizabeth (ἐκδ.), *The Spoils of War. World War II and its Aftermath. The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, New York 1997.
- Traill D. A., Schliemann's Discovery of "Priam's Treasure", *Antiquity* 57, 1983, 181-186.
- , Schliemann's Discovery of "Priam's Treasure". A Re-examination of the Evidence, *JHS* 104, 1984, 96-115.
- , Excavating Schliemann, *Illinois Classical Studies*, Suppl. 4, Atlanta 1993.
- , Schliemann of Troy, Treasure and Deceit, London 1995.
- Τροία, Μυκῆνες, Τίρυνς, Ὀρχομενός. Ἐκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἑρρίκου Σλήμαν. Ἀθήνα Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο, 15 Ἰουνίου - 2 Σεπτεμβρίου 1990*, [Κ. Δημακοπούλου (ἐκδ.)], Ἀθήνα 1990.
- Urice S., Claims to ownership of the Trojan Treasures εἰς Elizabeth Simpson (ἐκδ.), *The Spoils of War. World War II and its Aftermath. The Loss, Reappearance, and Recovery of Cultural Property*, New York 1997, 204-206.